

## הכמיהה לירושלים הקדושה

- א. ירושלים בתורה?
- ב. בין קדושת מקום לקדושת זמן
- ג. שלוש חכמות – הרמב"ם במורה נבוכים
- ד. לשכנו תדרשנו
- ה. שלם ויראה
- ו. "מלאו את הארץ" לעומת ו"נהרו אליו כל"

### א. ירושלים בתורה?

הערים הקדומות כמו חברון, שכם ובית אל מוזכרות עשרות פעמים במקרא, וכעשירית מזה בתורה; העיר המקודשת מכולן, העיר ירושלים, מוזכרת במקרא כשש מאות וחמישים פעם, ומהן אף לא פעם אחת בתורה! התמיהה על כך תגדל אם נזכור שהיא מוזכרת בתעודות חיצוניות מתקופת האבות וימי שעבוד מצרים.<sup>1</sup>

אמנם, בעקבות מסורת חכמים יודעים אנו כי מלכי צדק המוזכר בבראשית כמלך שלם הוא מלך ירושלים, ששלם היא ירושלים. עוד אנו יודעים כי ארץ המוריה אליה הלך אברהם היא ירושלים והר המוריה בו עקד את יצחק הוא הר הבית. את כל זה יודעים אנו, אבל התורה אינה מזכירה את המקום בשמו הקבוע. זאת אף במקומות בתורה בהם מתבקשת ההזכרה, כמו בספר דברים כשמדברים על הליכת כל ישראל למקום המקודש בו יבחר ה'. אין הכתוב אומר אלא 'המקום' או משתמש בביטוי כמו 'מנוחה' או 'נחלה', ואלמלא לימדו חכמים כי "נחלה" זו ירושלים,<sup>2</sup> לא היינו מפרשים את הכתוב כמכוון למקום זה דווקא או למקום מסוים בכלל.<sup>3</sup>

1. ראה הרצאתו של אברהם מלמט "ירושלים בשחר ימיה", הגות במקרא: מבוחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון, תל אביב, 1973, עמ' 139-149.
2. זבחים קיט ע"א.
3. החזקוני בפירושו לספר שמות (כ', כ, ומעין זה בדברים י"ב, ה) כמו מעלה פתרון לשאלה ואומר: "בכל המקום" – לפי ששרתה שכינה בכמה מקומות, כגון גלגל, נוב, גבעון, שילה,

גדולה התמיהה: המקום המקודש, תל-פיות שהכול אמורים לפנות אליו – ואין התורה נוקבת בשמו ולו פעם אחת!?

יתרה מזו, לפי מסורת חכמים נעלם המקום מן התודעה הלאומית, וכבר לא ידעה האומה היכן הוא אל נכון, עד שנתייגעו שמואל הנביא ודוד המלך וישבו על מדוכת המיָקום הנכון של המקום המקודש.<sup>4</sup>

## ב. בין קדושת מקום לקדושת זמן

אפשר שתופעה זו מבטאת מגמה המשתקפת בתורה. הפרש יש בין קדושת מקום לקדושת הזמן. בעוד קדושת הזמן הקבועה והמוצקה מופיעה כבר בשעת הבריאה: "ויברך א-להים את יום השביעי ויקדש אתו" (בראשית ב', ג), הרי לא מצינו בתורה מקום שנתקדש לעולם. מקומות שנתקדשו – לשעה נתקדשו, וכל שנתקדשו הוא בשל הופעת שכינה בהם. דוגמת מה שמצינו במקום ההופעה בסנה, לגביו נאמר במפורש ש"אדמת קדש הוא" (שמות ג', ה), או הר סיני שהוגבלו ישראל בשל קדושתו הגבלה לשעה ו"במשך היבל המה יעלו בהר" (שמות י"ט, יג). ומקום הנראה להיות מקודש, המקום בו נתגלה ה' ליעקב, לא מצינו כל הגבלה לגביו, אף לא הגבלה לשעה.<sup>5</sup> אכן, לימים יתקדש הר המוריה קדושה עולמית, אבל לפי שעה עדיין לא נקבעה קדושתו, לפחות לא ברמה הגלויה והצפויה לבני אדם הקוראים בתורה.

---

ירושלים, ושנינו – 'לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה' – לפיכך לא הזכיר בכל התורה שם מבורר, רק בסתם: 'כל המקום'. ועדיין אין בכך כדי להסביר מדוע לא הזכירה התורה מעולם את המקום בשמו המפורש – ירושלים. זאת בניגוד להרחבתה בתיאור מקומם של ההרים גריזים ועיבל (דברים י"א, ל). לשאלת אי הזכרת השם, ראו את מאמרו של יהודה קיל, "ירושלים במקרא", שמעתין 100, תש"ן, עמ' 130-134.

4. זבחים נד ע"ב, ונסמכו על כתובים אחרים ומהם: "זכור ה' לדוד את כל עֲנוֹתוֹ: אשר נשבע לה'... אם אבא באהל ביתי... אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה, עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב:" (תהילים קל"ב, א-ה).

5. בתחילת פרשת ויצא (בראשית כ"ח). אמנם שם בפסוק טז שם רש"י בפי יעקב אבינו: "ואנכי לא ידעתי – שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש זה", אבל לא מצינו שמכאן ואילך הגביל יעקב את עצמו ביחס לזה המקום. ומעניין שלפי הבנת רש"י, בדבריו לפסוק הבא, נעקר הר המוריה ממקומו ובא לכאן (אמנם ראו ויכוחו של הרמב"ן עם תפיסתו של רש"י בזה). והרי זה גופו מלמד על אי מוצקות המקום, שהרי אי אפשר לנו בשום אופן לשער ולתאר שיום יעקב ממקומו לזמן אחר, ואי אפשר ליום המקודש להיות אחר, אלא תמיד הוא היום השביעי בשבוע, ואילו המקום המקודש אפשר לו להיות נעתק לפי שעה למקום אחר. אין זה אלא שקדושתו היא תולדת גילוי וקביעות שכינה שם.

## ג. שלוש חכמות – הרמב"ם במורה נבוכים

הרמב"ם התייחס לשאלה זו, ובפיו שלוש תשובות לכך:

וכן אין ספק לדעתי כי אותו המקום אשר קידש אברהם בחזון, היה ידוע אצל משה רבנו ואצל רבים, כי אברהם כבר ציווה אותם שיהא זה בית עבודה, כמו שבאר המתרגם ואמר: "ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם ה', הכא יהון פלחין דריא"<sup>6</sup>.

אבל מדוע לא הזכירו בפירוש בתורה ולא ייחדו אלא נרמזו עליו ונאמר אשר יבחר ה' וגו', יש בכך לדעתי שלוש חכמות:

האחת, כדי שלא יחזיקו בו העמים וילחמו עליו מלחמה קשה כאשר ידעו שהמקום הזה מטרת התורה מכל העולם.<sup>7</sup>

והשנית, שלא ישחיתוהו אותם שהוא בידיהם עתה ויהרסוהו ככל יכלתם. והשלישית, והיא היותר חשובה, כדי שלא יבקש כל שבט שיהא זה בנחלתו ויכבוש אותו, ויהיה שם מן המחלוקת והקטטה כמו שאירע בדרישת הכהונה<sup>8</sup> ולפיכך בא הציווי שלא יבנה בית הבחירה כי אם אחר הקמת מלך, כדי שתהא ההחלטה ביד אחד ויסתלקו הקטטות. (מורה הנבוכים ג', מה, תרגום הרב קאפח)

התבוננות תגלה כי 'שלוש החכמות' הולכות אל מקום אחד. העלמת שם המקום באה כדי שלא תשמש ירושלים עילה למלחמה פנימית או חיצונית. ועתה צא ולמד, אם לאחר שכבר נודעה קדושתה של ירושלים נשפכו עליה כל כך הרבה דמים, כמה דמים היו נשפכים אילו נודעה קדושתה משכבר הימים.

---

6. תרגום אונקלוס לפסוק "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה..." (בראשית כ"ב, יד). אם נבקש להתאים את דברי הרמב"ם לדברי הגמרא בזבחים הנ"ל, נצטרך לומר שההסתרה המכוונת של התורה הועילה לכך שהמסירה של משה לנבחרים בדורות הבאים נתעמעמה, עד שכבר לא נודעה בזמן שמואל ודוד.

7. לעומת הרמב"ם, ראו בפירושו של הרמב"ן לבראשית י"ד, יח: "ומלכי צדק מלך שלם" – היא ירושלים, כעניין שנאמר: "ויהי בשלם סוכר" (תהילים ע"ו, ג) ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק, כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקומות באמצע הישוב, או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק.

הרי שלדעתו ידעו הכול על קדושתו המיוחדת של המקום. והשוו לדברי חכמים אודות מלחמת האחים הראשונה בעולם, זו שבין קין להבל – "על מה היו מדיינים? אלא זה אומר: 'בתחומי בית המקדש נבנה', וזה אומר: 'בתחומי בית המקדש נבנה'..." ומתוך כך 'ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו' (בראשית רבה כ"ב, ז).

אפשר שרמז לתקווה שלא תתעורר מלחמה סביב העיר הזאת ניתן בשמה הקדום 'שלם'. כך מציע ראב"ע בפירוש לכתוב בתהילים (ע"ו, ג):

"ויהי בשלם" – היא ירושלים, אולי נקראה כן כי היא שלימה כנגד שער השמים, או שהיא ראויה להיות בשלום, או קראוה כן דרך תפלה, כדרך "שאלו שלום ירושלם" (תהילים קכ"ב, ו).

לפי זה, גילוייה של ירושלים כמקום נבחר ומקודש, אפשר לו לבוא רק לאחר ששלם כיבוש הארץ, וכל השבטים הופכים להיות לעם אחד "ששם עלו שבטים שבטי י-ה" (תהילים קכ"ב, ד).<sup>9</sup>

#### ד. לשכנו תדרשנו

למעשה לא נתקדשה ירושלים כמקום שכינה, אלא מאות רבות של שנים אחר שנכנסו ישראל לארץ. אולם, קדושה זאת, שהייתה לקדושה נצחית, לא נתחדשה אז, אלא כביכול נעלמת הייתה. נמצא, כל עצמה של בחירת העיר כמרכז חייה של האומה לא הייתה אלא אישור למה שהייתה העיר מכוונת משכבר הימים.

דרישה מיוחדת דורשת התורה שיבקשו בני ישראל ויחדשו את המקום המקודש. כך נתפרש הכתוב "לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב, ה) בספרי: "דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר: 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' – דרוש ומצא אחר כך יאמר לך נביא..."<sup>10</sup>

אפשר, שהעלמת ירושלים בתורה ובתודעה הגלויה של האומה בראשיתה, לא באה אלא ליצור מתח של חיפוש ובקשה, שדבר שמתייגעים הרבה לבקשו הרי הגעגועים אליו מתעצמים והולכים. כשמאות שנים נכספת אומה למקום קדוש שיהיה

9. אבל 'צבת בצבת עשויה': האיחוד מאפשר את גילוי ירושלים, וירושלים מאפשרת את האיחוד. "כי על ידי בית המקדש וירושלים נעשו כל ישראל כאיש אחד, לפי שהיה להם מזבח אחד ולא היו רשאים לבנות כל אחד ואחד במה לעצמו, עד שעל ידי הבית המקדש היו ישראל עם אחד, וכאשר היה חלוק ביניהם נחרב המקום שהוא נעשה לאחדות ישראל, ולפיכך על ידי שנאת חנם... נחרבה העיר המקדש" (מהר"ל, חידושי אגדות לגיטין נה ע"ב). וראה גם במאמרה של יאירה אמית, "מעמדה של ירושלים בספרות התורה", עיוני מקרא ופרשנות ה, תש"ס, עמ' 41-57.

10. והרי זה מעין איש המחזור אחר בת זוגו, אותה שכבר נקבעה לו מלמעלה, כאומרם: "בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת: 'בת פלוני לפלוני'" (מועד קטן יח ע"ב), אלא שהוא נדרש לייגע את עצמו ולמוצאה.

לה מרכז רוחני ודתי כמו גם לאומי, הרי ששוב לא יכול שום חורבן לעקור את זכרו של המקום, שכבר הוא קבוע כחותם על לב האומה האוהבת וקוספת.<sup>11</sup>

### ה. שלם ויראה

אפשר ששני היבטים אלו אשר בירושלים, זה הקבוע וקיים משכבר וזה המצפה למימוש בעתיד, באים לידי ביטוי בשני השמות שניתנו לעיר הזאת והם המצויים לנו בתוכה. כך משמיע המדרש:

אברהם קרא אותו יראה שנאמר: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה" (בראשית כ"ב, יד). שם קרא אותו שלם, שנאמר: "ומלכי צדק מלך שלם" (בראשית י"ד, יח). אמר הקב"ה: אם קורא אני אותו יראה כדרך שקרא אותו אברהם – שם אדם צדיק מתרעם, ואם קורא אני אותו שלם – אברהם אדם צדיק מתרעם, אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקרו שניהם: יראה שלם – ירושלים. (בראשית רבה נ"ו, י')

משכבר קרויה העיר שלם, שם המבטא שלמות קיימת והווה, ואילו אברהם אשר ראה את המקום מרחוק קורא למקום שם חדש, שם שעניינו ציפייה לעתיד – יראה. משמע לא עתה, בהווה, אלא לעתיד לבוא. שם המבטא את כיליון הנפש, הכיסופים והגעגועים. כשחיבר הקב"ה את שני השמות וקבע את שניהם לשמה של העיר, לא נקט בסדר 'ההיסטורי', אלא הקדים את השם שנתן אברהם לשמו של שם. שכן קודם יש לדרוש, לצפות, לראות ולבקש, ורק אחר כך מגלים את ההווה בה משכבר – שלם.

### ו. "מלאו את הארץ" לעומת "נהרו אליו כל"

בהלכות בית הבחירה (ב', א-ב) כותב הרמב"ם:

המזבח מקומו מכוון ביותר ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר: "זה מזבח לעולה לישראל" (דברי הימים א כ"ב, א). ובמקדש<sup>12</sup> נעקד יצחק אבינו, שנאמר: "ולך לך אל ארץ המוריה" (בראשית כ"ב, ב)... ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקר עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן

---

11. בכך אולי פשר לתמיהה אפשרית: במסכת ברכות (מח ע"ב) נאמר כי אף ברכת ירושלים – כברכת המזון מן התורה היא שנאמר: "הטובה – זו בונה ירושלים", ואף כי מטבע ברכה זו תוקן על ידי דוד ושלמה, הרי שורשה כבר בתורה. אכן ראה בשו"ע הרב (או"ח קפ"ז, ג) שקודם דוד ושלמה היו מבקשים סתם "על המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם".

12. ויש נוסחה: 'ובמקום המזבח'.

התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא, ומשם נברא. אמרו חכמים: אדם – ממקום כפרתו נברא.

נמצא, מקום המזבח שם בהר המוריה הוא המקום ממנו נברא האדם; שם מצויים שורשיו. בידוע שטבע הוא באדם להיות נמשך אחר שורשיו, ואם אפשר לו כי אז אין הוא מניח את המקום ממנו בא ומשתדל להיות שרוי בסביבתו.

אבל בראשית בריאתם נתברכו ונצטוו האדם ואשתו: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה" (בראשית א', כח). כלומר עליהם לצאת מן המרכז ולהיות – הם והצאצאים שיבואו אחריהם – נפוצים ברחבי תבל.

אפשר ואף זו סיבה להעלמת המקום המקודש, הוא מקום שורשיו של האדם, כדי שלא ייווצר מרכז יישובי סביב לו ויהיה שאר העולם שמם. צא ולמד מה אירע לו למקום אחר, כשביקשו להם בני אדם להתכנס לעיר אחת, ובנו להם עיר ומגדל וראשו בשמים כדי שלא יפוצו על פני תבל.<sup>13</sup> נמצא שמגמת הכינוס קיימת חרף הצו "ומלאו את הארץ", ואם למגמה זאת הייתה מצטרפת גם הידיעה על מקום המוצא ושורשי המין האנושי, כי אז היה זה המקום לעיר, וודאי על אותו הר היו מציבים מגדל וראשו בשמים.

אכן לאחרית הימים, לאחר שכבר תימלא תבל ביושבים רבים, ניתן יהיה להעלות שוב על נס המודעות את קדושתה ואת מרכזיותה של ירושלים, כנבואתם המפורסמת של ישעיהו ומיכה -

וְהָיָה בְאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיָּה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂאָ מִגְבְּעוֹת וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֵל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה בְּאַרְחֵיהֶם כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹכָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם:  
(ישעיהו ב, ב-ג; מיכה ד, א-ב)

13. אכן בהגות הפנימית מצאנו דברים על הקבלה שבין העיר והמגדל בבבל לבין העיר והמגדל בירושלים, ויש הסבורים שהבונים היו מודעים לכך ובמכוון עשו כך. ראה בפירוש ר"מ אלשיך לבראשית י"א, ובין דבריו: "ראו והנה שער השמים הוא נגד ציון וירושלים... על כן נועצו ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל, עיר כנגד ירושלים ומגדל כנגד ציון...". וראה בדובר צדק לר' צדוק הכהן מלובלין (עמ' 144): "כי בבל הוא אחוריים וירושלים וכן המגדל אחוריים דבהמ"ק". ובקונטרס קדושת השבת (פרי צדיק לבראשית עמ' 56) כתב: "לבנות עיר ומגדל שהוא מצד הסיטרא אחרא דוגמת ירושלים ובהמ"ק שהוא המקום לה".